

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.55>

ПІРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В ПЕРІОД ВІЙНИ

Романова А.С.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-2858-3052>

Романова А.С. Природно-правове регулювання суспільних відносин в період війни.

Стаття присвячена філософсько-правовим проблемам природно-правового регулювання суспільних відносин в період війни як в найгострішій період суспільно-правової аномії, коли знецінюється і не діє ряд норм існування суспільства, відбувається розпад системи цінностей і соціальних норм. В кризово-перехідний період розвитку суспільства позитивне право (писані норми держави) втрачає свою регулятивну силу через певні обставини: зміна форми державного устрою, правління режиму; воєнні дії, політична криза тощо. Саме за таких умов життєдіяльність людей врегульовується неписаними нормами природного права.

З'ясовано, що максимальній реалізації і додержанню прав людини під час війни сприяють суспільні, релігійні, культурні організації, що не тільки підтримують морально-духовну сферу існування людини, а й можуть через своїх представників виявляти осіб, котрі потребують правової допомоги в критичний період та допомагати органам правопорядку у запобіганні проявів протиправної поведінки громадян.

Наголошено, що активні воєнні дії є причиною того, що порушується життєдіяльність суспільства в межах позитивно-правового поля держави і як правило громадяни відчують необхідність у глибшому, тіснішому взаємозв'язку між людиною, державою і правом, а саме в активному залученні до процесу правового регулювання норм природного права, моралі, звичаїв.

Щодо прояву природно-правових властивостей людини, то вони закріплені в правах людини, де взаємодоповнюваність права і моралі відбувається з приводу відтворення та захисту загальнозначущих цінностей цивілізованої діяльності і спілкування людини.

Зазначено, що на основі норм природного права поведінка людини «утримується» в межах правомірних ціннісних орієнтацій, адже такі трагічні періоди провокують неправомірну, девіантну, конформістську тощо поведінку, яка своїми анти-суспільними ознаками може спровокувати особу на злочинну поведінку.

Аномічні стани розвитку суспільства спонукають людину до активного синтезу ціннісних проявів правової, суспільної та моральної свідомості, з метою правомірної самореалізації та недопущення проявів неправомірної поведінки.

Ключові слова: природне право, норми моралі, позитивне право, війна, ціннісно-правові орієнтації, права людини, правомірна поведінка.

Romanova A.S. Natural law regulation of social relations during the war.

The article is devoted to the philosophical and legal problems of the natural and legal regulation of social relations during the war as the most acute period of social and legal anomie, when a number of norms of society's existence are devalued and no longer in effect, the system of values and social norms is disintegrating. In the crisis-transitional period of the development of society, positive law (written norms of the state) loses its regulatory power due to certain circumstances: a change in the form of the state system, the rule of the regime; hostilities, political crisis, etc. It is under such conditions that people's life activities are regulated by the unwritten norms of natural law.

It has been found that social, religious, and cultural organizations contribute to the maximum implementation and observance of human rights during wartime, which not only support the moral and spiritual sphere of human existence, but can also, through their representatives, identify persons who need legal assistance in a critical period and to help law enforcement agencies in preventing manifestations of illegal behavior of citizens.

It is emphasized that active military actions are the reason that the life of society is disturbed within the positive legal field of the state and, as a rule, citizens feel the need for a deeper, closer relationship between man, the state and the law, namely for active involvement in the process of legal regulation norms of natural law, morality, customs.

As for the manifestation of natural and legal properties of a person, they are enshrined in human rights, where the complementarity of law and morality occurs in connection with the reproduction

and protection of universally significant values of civilized human activity and communication.

It is noted that on the basis of the norms of natural law, human behavior is «retained» within legitimate value orientations, because such tragic periods provoke illegal, deviant, conformist, etc. behavior, which with its antisocial characteristics can provoke a person to criminal behavior.

Anomic states of social development encourage a person to actively synthesize valuable manifestations of legal, social and moral consciousness, with the aim of legitimate self-realization and prevention of misconduct.

Key words: natural law, norms of morality, positive law, war, value-legal orientations, human rights, lawful behavior.

Постановка проблеми. Сьогодення існування українського державно-правового простору вимагає ґрунтовного дослідження особливостей розвитку суспільства, а саме, природно-правового регулювання суспільних відносин в період війни. Зіткнувшись зі збройною агресією росії, українці і уся світова спільнота стали свідками безпрецедентного нехтування державою-агресором не лише правил ведення війни, а й усіх ціннісних надбань цивілізованого світу, зокрема й у міжнародно-правовій площині. Суспільство зіткнулося з тим, що ряд норм права державного суспільства виявилися декларативними і такими, що не здатні повністю врегулювати питання життєдіяльності соціуму в період активних військових дій.

Саме за таких умов важливого значення набуває природно-правове регулювання суспільних відносин, правової поведінки кожної особи.

Сучасне суспільство не було готове до того, що на такому етапі розвитку людства, державно-правових структур можливі прямі прояви геноциду народу і нації в суверенній і незалежній державі. Правова свідомість громадян «шукає» ті механізми регулювання суспільних відносин, які зможуть не лише підтримувати правопорядок, а й стануть консолідуючою основою і вектором для правомірного розвитку громадян в період суспільно-правової аномії.

Стан опрацювання цієї проблематики. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів і філософів різних періодів становлення філософсько-правової та теоретико-правової думки, а саме: праці В. Бачиніна, П. Брандер, О. Грищук, Г. Гегеля, М. Недюхи.

В межах антропологічної інтерпретації права наукові концепції повинні сприяти формуванню принципово нового підходу до правотворчої, правоохоронної, правореалізаційної діяльності, а також, до людини як особистості та до її морально-правових, духовно-етичних орієнтирів в період війни.

Метою статті є поглиблення дослідження проблем природно-правового регулювання суспільних відносин в період війни як в найгостріший період суспільно-правової аномії.

Виклад основного матеріалу. Суспільство як складний механізм потребує належного регулювання внутрішніх і зовнішніх аспектів власного функціонування. Щодо правової площини, то у період стабільного розвитку конкретного суспільства, державно-правове регулювання суспільних відносин є стабільне і здійснюється шляхом дозволів, зобов'язань, заборон.

Безперечно, активні воєнні дії є причиною того, що порушується життєдіяльність суспільства в межах позитивно-правового поля держави і як правило громадяни відчують необхідність у глибшому, тіснішому взаємозв'язку між людиною, державою і правом, а саме в активному залученні до процесу правового регулювання норм природного права, моралі, звичаїв.

Часто ведеться мова про взаємодопомогу, підтримку, співчуття тощо і видається, що ці категорії не мають нічого спільного з правовим полем. Насправді у критичний період існування суспільства таким морально-етичним категоріям надається правовий зміст. Взаємодопомога і підтримка постраждалим від воєнних дій проявляється у наданні гуманітарної допомоги, житла, медичної допомоги, а все це здійснюється на засадах норм права, що регулюють певну сферу людської життєдіяльності у період кризи.

Саме тут ми можемо вести мову про те, що фізіологічні, психологічні, психічні захисні реакції особи потребують не лише «сухого» нормативного регулювання власного існування, а, в першу чергу, природно-правового, деонтологічного підходу до кожної особистості.

В такій ситуації органи правопорядку усвідомлюють подвійне навантаження щодо їх ролі – дотримання не лише букви, а й духу закону.

Війна – складне суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням суперечностей між державами, народами, національними й соціальними групами з переходом до застосування засобів збройної боротьби, що відбувається у формі бойових дій між їхніми збройними силами. Це специфічна форма вияву соціальних відносин, в якій панує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя. Зазвичай характеризується крайньою колективною агресією, руйнуваннями та високою смертністю [1].

Беззаперечно визнаючи головну роль у війні збройних сил держави, потрібно розуміти про важливість усіх державних інституцій у підтриманні стабільного функціонування в середині суспільства.

На основі норм природного права поведінка людини «утримується» в межах правомірних цін-

нісних орієнтацій, адже такі трагічні періоди про-вокують неправомірну, девіантну, конформістську тощо поведінку, яка своїми антисуспільними ознаками може спровокувати особу на злочинну поведінку.

Коли усталені канони суспільної життєдіяльності руйнуються не кожна особистість може обрати правомірний вектор функціонування.

Особливо важливо приділяти увагу роботі з неповнолітніми, малолітніми, дітьми, що втратили батьків, сім'ю, домівку. Органи ювенальної юстиції повинні спільно з соціальними, медичними працівниками проводити роботу з такими дітьми, їх батьками (за наявності).

Звичайно, війна як і тероризм насправді є повним занепадом людяності; вони підривають і обмежують цінності, що лежать в основі прав людини, а разом з ними і правову систему, що має їх захищати. Проте і під час цього занепаду права людини продовжують діяти, хай навіть у слабшому прояві. І хоча вони не дозволяють побороти все зло, вони забезпечують хоч якийсь мінімальний захист і дають хоч якусь надію на справедливість [2]. Максимальній реалізації і дотриманню прав людини під час війни сприяють суспільні, релігійні, культурні організації, що не тільки підтримують морально-духовну сферу існування людини, а й можуть через своїх представників виявляти осіб, котрі потребують правової допомоги в критичний період.

Соціальні відносини зумовлюють сутнісні зв'язки, взаємозалежність структурних елементів суспільства як цілісного соціального організму, де пріоритетною є людина, її права й обов'язки, цінності свободи та соціальної справедливості, верховенства права, а сама особистість розглядається як повноправний суб'єкт соціальної взаємодії [3, С. 198]. Зокрема, працівники правоохоронних органів, повинні усвідомити, що проводячи роботу з населенням потрібно керуватися не тільки зовнішнім, а й внутрішнім імперативом службового обов'язку, опираючись на норми моралі і загальнолюдські природно-правові цінності.

Відомий український учений М. Недюха, влучно зазначає, що останнім часом природно-правова традиція розвивається як відправна, визначальна інтелектуальна теоретико-методологічна платформа гуманізації права, його наближення до цивілізованих стандартів свободи, соціальної справедливості, гарантування прав і свобод людини та громадянина тощо. В Україні зазначена спрямованість права реалізується, зокрема, як процес наближення (адаптації, апроксимації та гармонізації) до правових стандартів держав-членів Європейського Союзу. Це доводить пріоритетність природного права, яке, будучи спорідненим з нормою права, правовим законом, верховенством права утверджує справедливість

твердження «Людина є мірою усіх речей» (Геракліт), істинність якого не спромоглася перебороти жива хода Історії з її злетами і падіннями, досягненнями і втратами, викликами і небезпеками [3, С. 198].

Особистість є суб'єктом формування позитивно-правового поля й «охоронцем» норм природно-правового простору. У цій ролі вона виступає як свідомий індивід, представник певних соціальних груп, носій певних поглядів на право, цінності, норми права. В ідейно-світоглядній позиції суб'єкта представлені не тільки його особисті ідеї і проблеми, способи їх розв'язання, а й проблеми колективів, соціальних спільнот, суспільства загалом.

Сьогодні загальнолюдські стандарти прав і свобод людини дедалі більше виходять за межі внутрішньої компетенції держав, тобто за межі їх правових просторів і реалізуються у природно-правовому просторі за його нормами і принципами. Це означає, що не тільки загальнодержавне законодавство потрібно впорядкувати відповідно до міжнародних правових норм, а й міжнародно-правові норми потребують удосконалення та зміни. Ця потреба проявилася досить чітко в умовах війни росії проти України. Варто зрозуміти, що не завжди норми не відповідають реаліям сьогодення, адже норми демократичного світу «відштовхуються» від потреб цивілізованого суспільства і не взмозі вплинути на суб'єктів міжнародного права, зокрема держав-терористів.

Щодо прояву природно-правових властивостей людини, то вони закріплені в правах людини, де взаємодоповнюваність права і моралі відбувається з приводу відтворення та захисту загальнозначущих цінностей цивілізованої діяльності і спілкування людини. При цьому під правом людини варто розуміти не тільки законом визнані або встановлені права як реальні можливості реалізувати свої прагнення, знайти те, «що належить», а й деякі стани людини, які є внутрішніми джерелами її прав.

Ідеальний світовий порядок має бути максимально побудований на основі принципів і норм загальнолюдської моралі. Проте спірним є питання про існування єдиної загальнолюдської моралі. З одного боку, у різних цивілізацій суттєво різняться моральні засади існування суспільства, взаємодії між людьми, між людиною і суспільством тощо, а з іншого, уявлення про високі моральні цінності добра, справедливості, честі, совісті, любові у народів різних цивілізацій значною мірою схожі [4].

Сучасний цивілізований світ здатен комунікувати на основі взаємоповаги, суспільно-правової толерантності і взаємопідтримки. Ціннісно-правові орієнтири розвитку людства не повинні нівелюватися жодними політичними режимами.

Щодо громадянської позиції, то це поняття виражає певну політико-правову властивість людини. Громадянська позиція є позитивним ставленням до наявного соціального і державного устрою, а також активним прагненням зберегти і зміцнити державний лад. Давні греки, зокрема Еллінек, відповідно до їхніх поглядів на державу, вбачали в соціальних чеснотах громадян найміцнішу гарантію процвітання держави [5, с. 134].

Війна в Україні яскраво показує, що соціальні чесноти і цінності нашого народу є важливим чинником, котрий стимулює до волі, перемоги, дотримання прав і свобод людини. Людська гідність, права людини для українців є основою ціннісно-правових орієнтирів.

Вірно зауважує Винницька М., що в період війни наші цінності та життєві погляди зазнають змін і трансформації. Величезна кількість насильницької смерті довкола змушує переглянути свої гуманістичні, загальнолюдські погляди. Це змінює наше сприйняття себе та життя загалом. Українці бачать радикальний настрій та заохочення країною-агресором масово вбивати цивільних людей [5].

Сьогодні поняття «геноцид» кожен українець осмислив на гіркому досвіді нищення національної самобутності, державності, соціально-правових підвалин існування нашого народу і тому, природно-правові ідеали, норми, що завжди виконували важливу функцію в життєдіяльності українського народу закономірно активуються для збереження незалежності, свободи і демократії у суспільстві.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що природно-правові норми у регулюванні суспільних

відносин в період війни є фундаментальною складовою забезпечення принципів верховенства права, дотримання прав і свобод громадян, людської гідності, національної самобутності народу. Норми природного права в кризовий період життєдіяльності суспільства допомагають органам правопорядку здійснювати на основі внутрішнього імперативу службової діяльності превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчинення правопорушень, а також, обґрунтованого і правомірного вживання заходів реагування на правопорушення у воєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Війна. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>.
2. Брандер П. Компас: Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. *Війна і тероризм*. <https://www.coe.int/uk/web/compass/war-and-terrorism>.
3. Недюха М. «Суспільні відносини» та «соціальні відносини» як поняття політико-правової науки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Випуск 2 (94) 2018. С. 198.
4. Кривега Л. Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. Запорожье : ЗГУ, 1998. 202 с.
5. Винницька М. Ніколи не будемо колишніми. Ким ми станемо після війни. <https://life.nv.ua/ukr/blogs/viy-na-v-ukrajini-yak-zmin-yatsya-vsi-kogo-torknulasya-viy-na-psihologiya-50229906.html>.